

ПОСТКОМУНІСТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ: СИСТЕМНИЙ АНАЛІЗ СТРУКТУРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ

Однією з актуальних проблем сучасного етапу розвитку транзитології є осмислення трансформаційних процесів у посткомуністичному світі. У даній статті автор ставить завдання на основі системного підходу виявити: 1) структурні особливості посткомуністичних трансформацій; 2) їх відмінності від попередніх переходів; 3) чинники, що зумовлюють ці відмінності.

Ключові слова: переходи до демократії, посткомуністичні трансформації, системний метод.

1. Уявлення про структуру переходів у ранній транзитологічній літературі

У ранніх транзитологічних роботах структура демократичних переходів аналізувалася переважно у *горизонтальній площині*, тобто шляхом вирізнення етапів. Опонуючи соціально-економічному детермінізмові теорії політичної модернізації, фундатор транзитології Д. Растов, проголосив, що „для демократії не потребується якогось мінімального рівня економічного розвитку та соціальної диференціації” [1, с.7]. Таким чином, соціально-економічні чинники було посунуто за межі транзитологічного аналізу, як і державотворчі, бо єдиною попередньою умовою переходу до демократії Д. Растов вважав „наявність національної єдності” [1, с.6]. Транзитологічні студії було зведено до аналізу розташування політичних акторів, співвідношення сил між старою (що склалася в умовах авторитарного режиму) та новою (що виникла з опозиції до нього) елітами, а також всередині них (між прибічниками жорсткої і м’якої лінії всередині старої еліти та між помірними і радикалами всередині нової), їх стратегій та тактик.

У транзитологічній літературі усталилася думка, що переходи до демократії у своєму розвитку проходять *три закономірних етапи*, які Д. Растов визначив як *підготовчу фазу, фазу прийняття рішень та фазу звикання*, але поширені назви їм дали Г. О’Доннелл та Ф. Шміттер: *лібералізація, демократизація, соціалізація* [2, р.6-14]. Дещо іншу схему запропонував пізніше А. Пшеворський, який вирізнив два етапи: *лібералізацію та демократизацію*, але другий з них (демократизацію) поділив на дві стадії: *увільнення* (з під авторитарного режиму) та *конституювання* (демократії) [3, с.95-139] (табл. 1).

Таблиця 1

Моделі горизонтальної структури демократичних переходів

	<i>Перший етап</i>	<i>Другий етап</i>	<i>Третій етап</i>
Д. Растова	Підготовча Фаза	Фаза прийняття рішень	Фаза звикання
Г. О’Доннелла і Ф. Шміттера	Лібералізація	Демократизація	Соціалізація
А. Пшеворського	Лібералізація	Демократизація	
		Увільнення	Конституювання

Відповідно трьохстадійної концепції переходів до демократії, на етапі *лібералізації*, який характеризується кризою авторитарного режиму, відбувається поділ старої еліти на

консерваторів та реформаторів. Найбільш сприятливі умови для переходу до другого етапу виникають тоді, коли реформатори (прибічники м'якої лінії) переважають у старій еліті, а помірні – у опозиції. Зміст етапу *демократизації* полягає у запровадженні конкурентного механізму наслідування влади, що має відбутися через укладення *пакту* між політичними силами, які знаходяться у стані протиборства. Імовірність усталення пактової угоди вища, коли співвідношення сил між супротивниками є рівноважним (або, за А. Пшеворський, невідомим [3, с.131]). На етапі *соціалізації* („другого”, за визначенням О'Доннелла і Ф. Шміттєра, переходу [2, р.12], який ігнорує А. Пшеворський) відбувається набуття демократичним режимом власної соціального та культурного підґрунтя.

2. Структурні проблеми у роботах посткомуністичного періоду

Обвальний крах комуністичних режимів на межі 1980-1990-х років спричинив кризу транзитології, оскільки посткомуністичні трансформації не узгоджувалися з усталеними в ній уявленнями про послідовність етапів та обов'язкові процедури [4; 5]. Більшість комуністичних країн не пройшло етап лібералізації – в них лібералізація здійснювалася вже після падіння комуністичних режимів паралельно зі творенням демократичного механізму влади. Перехід до демократії у посткомуністичному світі відбувався не через пактові угоди – такі переходи М. Макфол назвав „неузгодженими” (noncooperative) [6]. Всупереч висновків транзитології, у тих країнах, де комуністичні режими пали під тиском „знизу”, а також там, де колишній комуністичній номенклатурі було заборонено обіймати посади у структурах державної влади, демократизація відбувалася успішніше й швидкішими темпами, ніж там, де перетворення започаткувала стара еліта та при владі залишилася партноменклатура. Практика посткомунізму, поставивши під сумнів багато теоретичних положень, спричинила розширення аналітичного поля транзитології.

Першою проблемою, що почалася студіюватися у процесі оновлення парадигми транзитології, було реформування економіки. Хоч деякі аспекти цієї проблеми й раніш висвітлювалися у транзитологічній літературі, що було пов'язано з необхідністю позбутися тиску на поставоритарну владу з боку великих корпорацій, протекціонізму та монополізму у галузі економіки, неефективності розподільчих систем, проте як окремий дослідницький напрям проблема реформування економіки постала після включення до демократичного процесу посткомуністичних країн. Суцільне одержавлення виробництва та скасування інституції приватної власності зумовили неможливість їх демократизації поза економічними реформами. Внаслідок цього у транзитології виникає концепція „подвійного переходу” (double transition), яка у докладному виді була репрезентована в фундаментальній праці 1991 р. А. Пшеворського, що мала відповідну назву: „Демократія і ринок: політичні та економічні реформи у Східній Європі та Латинській Америці”. Працюючи над нею, А. Пшеворський сподівався, що демократизація східноєвропейських країн відбуватиметься за тією ж схемою, що і латиноамериканських. Проте бажання застосувати латиноамериканську модель до Східної Європи завадило йому ґрунтовно осмислити специфічні особливості посткомуністичних суспільств. Роблячи вірні висновки, що криза у країнах Східної Європи „має характер структурного феномену завдяки економічній системі” [3, с.221] та „їх сучасну структуру змінити складніше” [3, с.220], у той же час він вважає, що „головною відмінністю між Східною Європою та Латинською Америкою були спосіб розподілу ресурсів й меншою мірою частотність встановлення монопольних цін”, а не відносини власності [3, с.225].

З таким твердженням не погодився К. Оффе, який того ж року у своїй статті [7] попередив, що посткомуністичні трансформації нестимуть у собі гострі проблеми, які не знали ранні переходи. До таких він відніс, по-перше, *реформування економіки*, яке у „Радянському Союзі та його сателітах” суттєво відрізнятиметься від країн Південної Європи та Латинської Америки, оскільки передбачає „перехід від державної власності на засоби виробництва до інших форм власності та, внаслідок цього, створення зовсім нового

класу роботодавців та власників”. [7, р.869]. По-друге, *розбудову національних держав* (внаслідок відцентрових процесів у комуністичних країнах), що вимагає вирішення „суперечливих питань” стосовно „державного суверенітету, колективної ідентичності та територіальних кордонів” [7, р.871]. Ці проблеми, резюмував К. Оффе, накладаючись на проблему політичної демократизації, спричиняють „потрійний перехід” (triple transition): 1) перехід до національної державності, 2) перехід до ринкової економіки, 3) перехід до політичної демократії.

Міжетнічні конфлікти, що поширилися посткомуністичним простором і у низці випадків набули форми громадянських та міжнаціональних війн, унаочнили, що становлення національної державності неможливе поза вирішенням проблеми інтеграції громадян країни у єдину політичну спільноту. Виокремлення *формування політичних (громадянських) націй* у ще одну самостійну проблему транзитологічного аналізу здійснив Т. Кузьо, який у своїй статті [8] наголосив, що трансформації „постюгославських та пострадянських держав”, здійснюватимуться через „четвертний перехід” (quadruple transition) [8, р.176].

Таким чином, включення до світового процесу демократизації посткомуністичних суспільств спричинило перенесення уваги дослідників демократичних транзитів з проблеми їх *горизонтальної* структуризації (вирізнення та аналіз етапів) на проблему структуризації *вертикальної* (вирізнення та аналіз складових). Дослідження вертикальної структуризації до сих пір відбувалося шляхом додавання до поля транзитологічного аналізу нових проблемних напрямів (табл. 2).

Таблиця 2

Моделі вертикальної структури демократичних переходів

<i>Модель одинарного переходу</i> (Д. Растов)	<i>Модель подвійного переходу</i> (А. Пшеворський)	<i>Модель потрійного переходу</i> (К. Оффе)	<i>Модель четвертного переходу</i> (Т. Кузьо)
Перехід до політичної демократії	Перехід до політичної демократії	Перехід до політичної демократії	Перехід до політичної демократії
	Перехід до ринкової економіки	Перехід до ринкової економіки	Перехід до ринкової економіки
		Перехід до національної державності	Перехід до національної державності
			Формування політичних націй

Проте проблемний підхід, що ґрунтується на методі „додавання”, по-перше, не дає можливості побачити увесь спектр проблем, які вимагають розв’язання в процесі демократизації суспільства; по-друге, ігнорує внутрішні взаємозалежності різних компонентів трансформаційного процесу. Більш продуктивним для аналізу посткомуністичних трансформацій є системний підхід.

3. Поставторитарні та посттоталітарної трансформації

За системного підходу, сутність переходів інтерпретується як докорінна зміна якості суспільного організму (суспільної системи) або окремих його сфер (субсистем). Як провідні сфери суспільства виступають: *політична* (система керівництва суспільством); *економічна* (система виробництва суспільних благ), *культурна* (система ціннісних орієнтацій). Роль останньою явно недооцінювалася у попередній транзитологічній

літературі: у ранніх роботах проблема перетворення культури виносилася на останній етап переходів (соціалізацію); роботи посткомуністичного періоду торкалися переважно тих її аспектів, що були пов'язані з формуванням політичних націй. Проте саме перетворення у сфері культури мають *вирішальне значення* для успіху демократичних переходів.

У контексті системного підходу відмінність попередніх переходів від посткомуністичних трансформацій¹ полягає передусім в тому, що вихідною позицією перших були авторитарні системи, других – тоталітарні. За авторитаризму монопольний характер має тільки політична сфера, у позаполітичних існує обмежений плюралізм, оскільки авторитарні режими ані юридично (як комуністичні), ані фактично (як фашистські) не скасовують інституцію приватної власності на засоби виробництва та не намагаються ідеологізувати суспільну культуру. За тоталітаризму ж монополізм пронизує усі сфери суспільного життя: у політиці існує монополія партії на державну владу, у економіці – монополія партійної держави на засоби суспільного виробництва, у культурі – монополія партійної ідеології, яка визначає „кінцеву мету” суспільного розвитку та намагається підкорити собі усю суспільну культуру [9]. Поширена у західній політології думка про те, що у післясталінський період більшість комуністичних режимів стали авторитарними [8, р.173; 10, р.225], не уявляється вірною, бо до самого моменту їх краху (або майже до цього моменту) ніхто не відміняв ані монополії комуністичної партії на владу, ані монополії держави на засоби суспільного виробництва (принаймні, на переважну їх більшість), ані офіційного статусу комуністичної ідеології. Інша справа, що це був вже, за висловом Р. Скідельські, „занепалий тоталітаризм” [11, с.135], причому ступінь занепаду був у різних комуністичних країнах різним. Втім варто погодитись з Є. Мачкувим, що „дослідження посткомуністичної системної трансформації мають бути інтерпретовані як посттоталітарні” [12, с.57].

Різниця вихідних позицій зумовлює те, що при переході від авторитарних режимів докорінні зміни системної якості, що й варто визначити як *трансформацію*, відбуваються у політичній сфері (монопольна система замінюється на плюральну), тоді як у позаполітичних відбувається лише пристосування їх раніш набутої системної (плюральної) якості до нового політичного режиму (режиму функціонування політичної системи), що я позначаю терміном „*адаптація*”: у економіці скасовується протекціонізм корпораціям, в які вклали капітал представники старої політичної еліти; у культурі – обмеження на політичну інформацію та критику політичної влади (тобто змінюється лише політичний сегмент суспільної культури – політична культура).

Таблиця 3

Модель поставторитарної трансформації

	Авторитаризм	Перехідний період	Демократія
Економічна	Плюралізм (обмежений)	Адаптація (скасування обмежень)	Плюралізм
Політична	Монополізм	Трансформація (системне перетворення)	Плюралізм
Культурна	Плюралізм (обмежений)	Адаптація (скасування обмежень)	Плюралізм

При переході ж від тоталітарних режимів докорінні якісні зміни відбуваються в усіх сферах суспільного життя: в політиці (заміна монополії на владу однієї партії багатопартійною системою плюрального типу), в економіці (заміна державної,

¹ Хоч у транзитологічній літературі іноді зустрічаються спроби протиставити поняття „перехід” та „трансформація”, проте, обидва ці поняття рефлексують ті ж самі процеси з різних позицій: поняття „перехід” зі зовнішньої, просторової позиції (перехід з пункту А до пункту Б), поняття „трансформація” зі внутрішньої, якісної позиції (перетворення якості А на якість Б).

адміністративно-командної системи ринковою, конкурентною), в суспільній культурі (скасування офіційної ідеології та підпорядкованості їй суспільного розвитку).

Таблиця 4

Модель посттоталітарної трансформації

	Авторитаризм	Перехідний період	Демократія
Економічна	Монополізм	Трансформація (системне перетворення)	Плюралізм
Політична	Монополізм	Трансформація (системне перетворення)	Плюралізм
Культурна	Монополізм	Трансформація (системне перетворення)	Плюралізм

Таким чином, за системного підходу посттоталітарні трансформації уявляються значно складнішими процесами, ніж попередні переходи від авторитарних режимів. Проте практика посткомунізму унаочнює, що різні країни різними темпами та з різним успіхом розв'язують трансформаційні проблеми. За думкою Т. Карл і Ф. Шміттера „країни Середньо-Східної Європи та навіть деякі республіки колишнього Радянського Союзу ... завершили перехід до демократії навіть швидше своїх попередників з Південної Європи та Латинської Америки” [13, с.7-8]. Натомість М. Макфол вважає: „Перехід від комунізму в Європі та колишньому Радянському Союзі тільки у деяких випадках спричинив перехід до демократії. ... Більшість інших нових посткомуністичних держав непомітно перетворилися на різного роду диктатури або неконсолідовані „транзитивні режими” [5, р.212].

4. Два типи посткомуністичних трансформацій

З'ясування причин відмінності траєкторій вимагає розрізнення двох типів посткомуністичних трансформацій. До *першого* належать трансформації країн зі сталою державністю. Таких на посткомуністичному просторі усього – *шість*: Албанія, Болгарія, Монголія, Польща, Румунія, Угорщина. У цих країнах трансформації відбуваються за усталених суверенних держав й сформованих політичних націй. Трансформації такого типу я називаю *соціально-політичними*, бо за них зміна політичної системи вимагає змін в усій системі соціальних відносин., але не торкається державності. Характерно, що на сьогодні *усі* ці країни добилися значних успіхів у просуванні демократичним шляхом, не дивлячись навіть на суттєві відмінності стартових умов. За моніторингом „Freedom in the World” *усі* вони є *електоральними* демократіями [14]. За моніторингом „Nation in Transit”², якій більш диференційовано та прискіпливіше ставиться до визначення типу політичних режимів, Угорщина, Польща та Болгарія є *консолідованими*, а Румунія та Албанія - *напівконсолідованими* демократіями [15]. Що стосується Монголії, яка є єдиною країною, що не залучена до моніторингової програми „Nation in Transit”, то оскільки за моніторингом „Freedom in the World” вона з 1992 р. характеризується як „вільна” [16], можна припустити, що її політичний режим знаходиться у межах названих вище якостей.

До *другого* типу трансформацій належать посткомуністичні країни з новоутвореною державністю, тобто такі, що здобули національну незалежність та державний суверенітет внаслідок розпаду Радянського Союзу і Югославії та „оксамитового розлучення” Чехо-Словаччини. Серед посткомуністичних країн такі становлять переважну більшість – *двадцять чотири* з тридцяти³. Структурна особливість їх трансформаційних процесів

² Моніторингову програму „Nation in Transit” було розроблено спеціально для посткомуністичних країн і сьогодні нею охоплені усі посткомуністичні країни, за виключенням Монголії.

³ До числа таких країн я відношу й Косове, оскільки його державний суверенітет одержав визнання з боку більшості провідних держав світу.

полягає в тім, що в межах одного історичного процесу відбувається по суті два переходи та, відповідно, дві трансформації: 1) перехід від тоталітарної системи до (в ідеалі) демократії – посттоталітарна *соціально-політична* трансформація); 2) перехід від несuverенного стану існування країни до національної суверенної державності – державотворча *національно-політична* трансформація. На відміну від країн зі сталою державністю, політичний розвиток цих країн відбувається неоднозначно. З 24-х посткомуністичних країн з новоутвореною державністю за моніторингом „Freedom in the World” на сьогодні тільки половина (12) визнані електоральними демократіями [14]. Натомість за моніторингом „Nation in Transit” політичні режими у 3-х новоутворених посткомуністичних країнах характеризуються як гібридні (Боснія і Герцеговина, Україна, Грузія)⁴, у 5 ти – як напівконсолідовані авторитарні (Молдова⁵, Вірменія, Косове,

Киргизстан, Росія), у 6-ти – як консолідовані авторитарні (Азербайджан, Таджикистан, Казахстан, Білорусь, Узбекистан, Туркменистан).

Таким чином, можна припустити, що тип трансформацій суттєво впливає на перебіг трансформаційних процесів та їх результати. Соціально-політичні трансформації мають більшу потенцію до демократизації суспільних відносин, натомість *бінарні* (такі, що сполучають у собі соціально-політичну та національно-політичну складові) створюють істотні перешкоди на шляху до демократії.

5. Концепція бінарної трансформації

Поняття *бінарної трансформації* було запропоноване мною у одній з публікацій 2000 р. для позначення специфіки структури трансформаційних процесів у новоутворених посткомуністичних державах [17, с.20]. Концептуальне обґрунтування це поняття одержало у статті 2003 р. [18], де я доводив, що, не дивлячись на спільні часові межі та соціально-політичний простір, одних і тих же акторів та генетичну спорідненість посттоталітарної (соціально-політичної) і державотворчої (національно-політичної) трансформацій, *„кожен з означених процесів є відносно самостійним: має свої якісні характеристики вихідної позиції, цільової орієнтації та кінцевого пункту, що народжує автономію змісту та логіки трансформації”* [18, с.4].

Якщо вихідним пунктом соціально-політичних трансформацій є загибель комуністичних (тоталітарних) режимів, то національно-політичних – розпад багатонаціональних державних (імперських) утворень. Соціально-політичні трансформації орієнтовані на нову якість соціальних відносин, національно-політичні – на нову якість національно-державних. Кінцевим пунктом соціально-політичних трансформацій є ліберальна демократія („демократія, що сама себе підтримує” [3, с.62]), національно політичних – такий стан національної державності, що гарантує збереження суверенітету в будь-яких кризових ситуаціях, викликаних внутрішніми причинами.

Національно-політична трансформація, як і соціально-політична, охоплює усі сфери суспільного життя, але в них вирішуються інші завдання: у політичній сфері – розбудови власної політичної системи, включаючи державу, партійну систему, систему політичного тиску; у економічній – інтеграції різних суб’єктів економічної діяльності у єдину національну економіку: у культурній – патріотичної переорієнтації соціальної свідомості та поведінки громадян. Проблема формування політичної (громадянської) нації, яку виокремив Т. Кузьо, належить саме до культурної сфери, оскільки нація це

---

⁴ З цих країн за моніторингом „Freedom in the World” Україна та Грузія визначаються як електоральні демократії, Боснія і Герцеговина не визнається такою внаслідок режиму „міжнародного протекторату”.

⁵ Як це не дивно, але за даними моніторингу „Freedom in the World” за 2008 р. Молдова теж включена до списку електоральних демократій, що свідчить про відмінність методологічних підходів різних моніторингових програм до визначення характеру політичних режимів.

соціокультурне утворення, яке виникає на ґрунті усвідомлення громадянами своєї належності до певного політичного співтовариства (держави) (табл. 5).

Таблиця 5

Модель національно-політичної площини посткомуністичних трансформацій

	Недержавний стан	Перехідний період	Національна держава
Економічна	Сегмент економіки попередньої держави	Трансформація	Національна економічна система
Політична	Система регіонального управління	Трансформація	Національна політична система
Культурна	Конгломерат різних етнокультурних груп	Трансформація	Політична (громадянська) нація

Накладання двох трансформацій народжує більш складну структуру політичного конфлікту, оскільки до притаманних усім переходам конфліктів соціальних цінностей та інтересів додається *конфлікт політичної ідентифікації*, що зумовлює специфічне розташування політичних сил. У суспільствах зі сталою державністю конфлікт розгортається між двома основними таборами: консервативним (супротивниками демонтажу старої системи) та прогресивним (прибічниками розбудови нової). За бінарної трансформації таких таборів чотири: *національно-демократичний* (прибічники розбудови національної держави та демократії); *національно-радикальний* (прибічники розбудови етнократичної держави); *юніоністсько-ліберальний* (прибічники відновлення багатонаціональної держави на ліберальних принципах) та *юніоністсько-реваншистський* (прибічники реанімації імперської державності та „соціалістичної” суспільної системи).

6. Висновки

Доводячи раціональність застосування системного підходу до дослідження переходів, я намагався звернути увагу на те, що на трансформаційні процеси впливає велика кількість структурних чинників: політичних, економічних, культурних. Їх взаємодія може мати різні конфігурації та створювати сприятливі або натомість несприятливі умови для переходів до демократії. Не маючи можливості в межах цієї невеличкої публікації розглянути на конкретному матеріалі наслідки різного сполучення цих чинників, я спробую лише накреслити основні тенденції. Кращі умови для посткомуністичних переходів до демократії створюються тоді, коли 1) посттоталітарна трансформація відбувається у межах сталої державності; 2) попередній тоталітарний режим мав інстальоване походження та не був надто жорстким, а термін його функціонування не перевищував зміни двох генерацій населення; 3) у дототалітарний період в країні існували парламентаризм та багатопартійність; 4) в економіці не повністю знищене дрібнотоварне виробництво; 5) зберегла автономію та авторитет церква. У новоутворених країнах до таких також належать: 6) менший рівень поліетнічності й поліконфесійності населення та денационалізації корінного етносу; 7) існування в історичному минулому власної державності та відсутність серйозних міжетнічних конфліктів; 8) відсутність територіальних претензій та спроб втручання у внутрішні справи з боку сусідів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Растоу Д.А. Переходы к демократии: попытка динамической модели / Д.А. Растоу: пер. с англ. // Полис. – 1995. – №5. – С. 5–15.

2. O'Donnell, G. Transition from Authoritarian Rule: Tentative Conclusions about Uncertain Democracies / G. O'Donnell, P.C. Schmitter. – Baltimore (MD), L.: Johns Hopkins University Press, 1986. – xii, 81 p.
3. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке / А. Пшеворский: пер. с англ. – М.: РОСПЭН, 2000. – 320 с.
4. Carothers T. The end of the Transition Paradigm / T. Carothers // Journal of Democracy. – Vol. 13. – 2002. – No. 1. – P. 6–21.
5. Романюк О. „Кінець транзитології” чи криза її первинної парадигми / О. Романюк // Політичний менеджмент. – 2007. – № 2 – С.3–15.
6. McFaul M. The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World / M. McFaul // World Politics. – 2002. – Vol.54. – No. 2. – P. 212–244.
7. Offe C. Capitalism by Democratic Design? Democratic Theory Facing the Triple Transition in East Central Europe / C. Offe // Social Research. – Vol. 58. – 1991. – No. 4. – P. 865–892.
8. Cusio, T. Transition in Post-Communist States: Triple or Quadruple? / T. Cusio // Politics. – Vol. 21. – 2001. – No. 3. – P. 168–177.
9. Романюк О.І. Проблема типологізації політичних режимів в контексті аналізу демократичних транзитів / О.І. Романюк // Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. – №555. – Серія: “Питання політології”, вип. 4. – Х., 2002. – С. 16–25.
10. Brzezinski Z. The Grand Failure: The Birth and Death of Communism in the Twentieth Century / Z. Brzezinski. – N.Y: Collier books, 1990. – 304 p.
11. Скидельски Р. Дорога от рабства. Об экономических и политических последствиях краха коммунизма / Р. Скидельски; пер с англ. – М.: Ad Marginem, 1998. – 238 с.
12. Мачкув Е. Преобразование коммунистического тоталитаризма и посткоммунистическая системная трансформация: проблемы, концепции, периодизация / Е. Мачкув // Полис. – 2000. – №4. – С. 38–59.
13. Карл Т.Л. Демократизация: концепты, постулаты, гипотезы. Размышления по поводу применимости транзитологической парадигмы при изучении посткоммунистических трансформаций / Т.Л. Карл, Ф. Шмиттер // Полис. – 2004. – №4. – С. 6–27.
14. Electoral Democracies (121), 2008 [Электронный ресурс] // Freedom in the World 2008. – Режим доступа: www.freedomhouse.org/template.cfm?page=41&year=2008. – Заголовок з титул. екрану.
15. Democracy Score 2008 Ranking by Regime Type 2008 [Электронный ресурс] // Nation in Transit 2008. – Режим доступа: www.freedomhouse.org/template.cfm?page=438&year=2008. – Заголовок з титул. екрану.
16. Freedom in the World. Countries Ratings 1972-2008 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.freedomhouse.org/uploads/fiw/FIWAllScores.xls. – Заголовок з титул. екрану.
17. Романюк О.І. Проблема розбудови демократичного механізму творення суспільної політики в умовах посттоталітарного розвитку / О.І. Романюк // Формування суспільної політики: теоретичні, практичні та правові аспекти (збірник наукових статей). – Х.: ТВЦ, 2000. – С. 18–20.
18. Романюк О. Суспільно-політичні трансформації в новоутворених посткомуністичних країнах: спроба системного аналізу / О. Романюк // Людина і політика. – 2003. – №5. – С. 3–11.

Романюк А.И.

ПОСТКОММУНИСТИЧЕСКИЕ ТРАНСФОРМАЦИИ: СИСТЕМНЫЙ АНАЛИЗ СТРУКТУРЫ В КОНТЕКСТЕ ДЕМОКРАТИЧЕСКИХ ПЕРЕХОДОВ

Одной из актуальных проблем современного этапа развития транзитологии является осмысление трансформационных процессов в посткоммунистическом мире. В данной статье автор ставит задачи на основе системного подхода выявить: 1) структурные особенности посткоммунистических трансформаций; 2) их отличия от предыдущих переходов; 3) обуславливающие эти отличия факторы.

Ключевые слова: переходы к демократии, посткоммунистические трансформации, системный метод.

Romanyuk O.

**POSTCOMMUNIST TRANSFORMATIONS: SYSTEM ANALYZE OF THE
STRUCTURE IN DEMOCRATIC TRANSITIONS CONTEXT**

One of the actual problems of the contemporary stage of the developing transitology is comprehension of transformation processes in the Postcommunist world. The aim of this article is to reveal on the basis of the systemic approach the following: 1) structural differences of postcommunist transformations; 2) their differences from the previous transitions; 3) and factors where these differences are involved.

Key words: transitions to democracy, postcommunist transformations, system method.